

LIPAROCERAS (HEMIPARINODICERAS) URKUTICUM N. SG. N. SP. (CEPH.) A BAKONYI KÖZÉPSŐLIÁSZBÓL

Dr. GÉCZY BARNABÁS

(I. táblával)

Összefoglalás: Az úrkúti mangánércbányából, középsőliász mészkőből új subgenusnak és új fajnak bizonyuló *Liparoceras*-féle került elő. A fajt *Liparoceras (Hemiparinodicerus) urkuticum* n. sg. n. sp. néven írja le a szerző.

Az úrkúti felsőliász mangánösszlet lejtőszakna-vágatának vörös, tömött mangán-foltos középsőliász mészkővéből Vadasz E. érdekes Ammonitest gyűjtött, amely nemcsak a klasszikus úrkúti középsőliász faunát (Vadasz 1911, 1953) egészíti ki, hanem egyszersmind új adatot jelent a *Liparoceras*-félék ismeretéhez. Az *Ammonitina* alrend *Eoderocerataceae* főcsalád, *Liparoceratidae* család *Liparoceras* nemzettségéhez tartozó új alak mind ez ideig egyetlen példányban ismeretes és rendszertani helye a következőkben vázolható.

genus *Liparoceras* Hyatt 1867.

subgenus *Hemiparinodicerus* nov.

Subgenotypus: *Liparoceras (Hemiparinodicerus) urkuticum* nov. sp.

Derivatio nominis: félig *Parinodicerus*-szerű.

Diagnosis: magas kanyarulat, keskeny hát, erős belső csomók.

Megjegyzés: kamravarratvonal és díszítés *Liparoceras*-jellegű, de az *L. (Liparoceras)* Hyatt 1867. és *L. (Becheiceras)* Trueman 1918. alnemzetségektől magas, evolút kanyarulatával eltérő. A közeli *L. (Parinodicerus)* Trueman 1918-tól erős belső csomósorával és keskenyhátú ovális kanyarulatával különbözik. Az ezekkel rokon *Platynoticerus* Spath 1938. hasonló alakú, de belső kanyarulatai *Polymorphites*-jellegűek.

Elterjedés: Úrkút [Bakony-h.] pliensbachi-em.

Liparoceras (Hemiparinodicerus) urkuticum nov. sp.

Derivatio nominis: az úrkúti lelőhelyről elnevezve.

Typus: az Állami Földtani Intézet gyűjteményében (I. tábl. 1, 2. ábra).

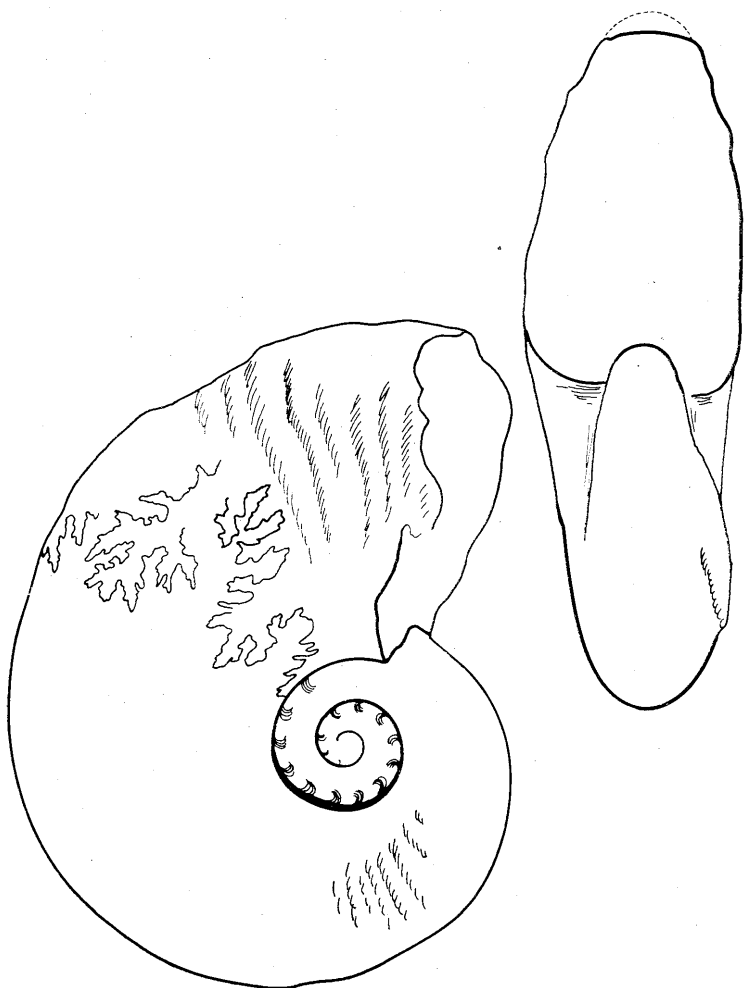
Locus typicus: Úrkút, Csárdahegy, vörösmészkő.

Stratum typicum: pliensbachi (? varixi).

Diagnosis: mint a subgenusé.

Méreték: átmérő = 123 mm, kanyarulatmagasság 53%, szélesség 32%, köldök 20%.

Leírás: Mérsékelt szűkköldökű ház, kanyarulatai gyorsan magasodók. Az ovális keresztmetszetű kanyarulat a köldök közelében legszélesebb. A köldökfal fiatal korban egyenletesen lekerekített, később meredek, kiélesedő köldökperemmel. A kanyarulat

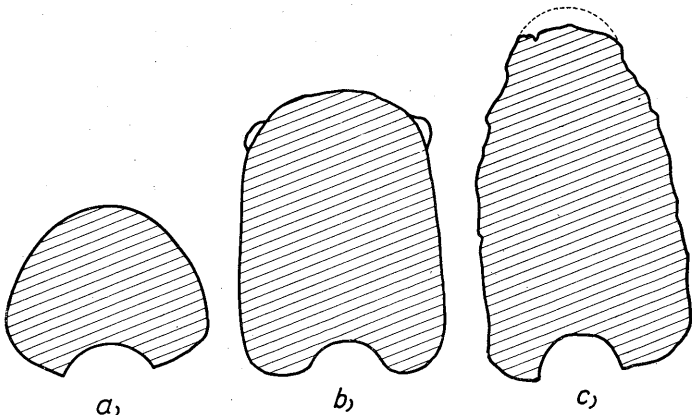

1. ábra. *Liparoceras* (*Hemiparinodicerus*) *urkuticum* n. sg. n. sp. vázlatos rajza. — Fig. 1. Sketch of *Liparoceras* (*Hemiparinodicerus*) *urkuticum* n. sg. n. sp.

oldalai kissé domborúak, a hát keskeny, lekerekített. Lakókamra hiányzik. Díszítése a belső kanyarulatokon jól látható, köldökszegélyen elhelyezkedő kis csomókból (12 egy kanyarulat) és különösen az utolsó kanyarulatban feltűnő, többé-kevésbé sugaras-irányú, de szabálytalan lefutású bordákból áll. A bordaközök a bordáknál kissé szélesebbek.* Kamravarratvonalán a külső és az első oldali loba hossza megközelítőleg azonos, az első oldali loba fejlett, háromágú, hosszú tengelygággal és rövidebb, de fejlett külső oldalággal. A második oldalloba fejlett, részaránytalan. A harmadik oldallobát a köldökszegély felezi.

A belső csomóisor alapján Vadasz E. a példány rokoni körét a *Liparoceras*-félékben jelölte ki. A kamravarratvonal ugyanezt bizonyítja. A családon belül a szűkebb értelemben vett *Liparoceras*, bár a külső és első oldali loba hossza itt is egyező, a magasságot meghaladó kanyarulatszélességgel lényegesen eltérő. A magas kanyarulat inkább a *Liparoceras (Parinodiceras)* félékre utal, itt azonban a keresztmetszet közel négyszögletes és a díszítés, különösen a belső csomóisor fejletlen. A *Parinodiceras*-félékhez szorosan kapcsolódó *Platynoticeras* nemzetség méretaránya az úrkúti példányával sokban egyezik, díszítés fejlődése viszont eltérő. A *Platynoticeras* belső kanyarulata *Polymorphites*-szerűen sima, majd bordázott. A későbbi *Liparoceras*-félék tág köldökükkel és ritka bordáikkal a rokonsági viszony megállapításánál nem vehetők figyelembe.

Jóllehet az úrkúti példány nem a legjobb megtartású, a kőből és a kis területet burkoló héj egyaránt koptatott, mégis a jól látható bélyegek a rokon *Parinodiceras-Platynoticeras* csoporthoz sorolás ellen szólnak. Ezen eltérések biológiai magyarázatánál a közép-európai területen otthonos *Liparoceras*-félék mediterrán övből megjelenéséből a földrajzi módosulás, az egyetlen példány alapján a szélső változat lehetőségére gondol-

2. ábra. *Liparoceras* kanyarulat keresztmetszetek. a) *L. (Liparoceras) zieteni* quenst., b) *L. (Parinodiceras) parinodus* quenst., c) *L. (Hemiparinodiceras) urkriticum* n. sg. n. sp.
Fig. 2. Cross sections of some *Liparoceras* whorls. a) *Liparoceras (Liparoceras) zieteni* Quenst., b) *L. (Parinodiceras) parinodus* Quenst., c) *L. (Hemiparinodiceras) urkriticum* n. sg. n. sp.

* A példány kettétörésével a fiatal kanyarulat lekerekített hátán a két, egymáshoz közelfekvő külső csomóisor is látható.

hatunk. Az alaki eltérés nevezéktani kifejezése átmenetileg mégis szükségesnek mutatkozott. Az *Ammonites*-félék rendszerezésében a korszerű összevonást szükségesnek tartjuk, ez azonban csak gazdag összehasonlítóanyag alapján tekinthető eredményesnek.

Rétegtani tekintetben a Parinodicerások és Platynoticerások egyaránt a középsőliás *Uptonia jamesi* szintjére jellemzők. Amennyiben az úrkúti példány nagy mérete és magas keskeny kanyarulata fejlettebb fokot jelent, az esetben is valószínű, hogy a lelet a középsőliás alsó szakaszához tartozik (jamesoni vagy esetleg ibex szint). Az úrkúti réteggöszlet többi részében a középsőliás felsőbb szintjeit további gazdag fauna kíséri.

TÁBLAMAGYARÁZAT — EXPLANATION OF PLATES

I. tábla — Plate I.

Liparoceras (*Hemiparinodicerus*) *urkaticum* n. sp. n. sp. típusa. 1. oldalnézet, 2. előnézet
Liparoceras (*Hemiparinodicerus*) *urkaticum* n. sp. n. sp. type. 1 side view, 2. front view

IRODALOM — REFERENCES

1. Arkell, W. J.: Ammonoidea in Treatise on Invertebrate Paleontology. Part I, Mollusca 4. 1957. — 2. Späth, L. F.: A catalogue of the ammonites of the Liassic family Liparoceratidae. Brit. Mus. Nat. Hist. (London), 1938. — 3. Vadász E.: A déli Bakony júrarétegei (Balaton Tud. Tanulm. Eredm.) I. 1. 1911. — 4. Vadász E.: Magyarország földtana. Budapest, 1953.

Liparoceras (*Hemiparinodicerus*) *urkaticum* n. sp. n. sp. (Ceph.) from the Middle Liassic of the Bakony Mountains, Transdanubia, Hungary

Dr. B. GÉCZY

From the massive red manganese-dotted middle Liassic limestone of Urkut, Bakony Mountains, an *Ammonite* was collected by E. Vadász, which was found to represent a new subgenus of the genus *Liparoceras* Hyatt 1867.

Subgenus *Hemiparinodicerus* nov.

Subgenotype: *Liparoceras* (*Hemiparinodicerus*) *urkaticum* nov. sp.

Derivatio nominis: halfway resembling *Parinodicerus*

Diagnosis: tall whorl, narrow venter, well-developed internal nodes.

Remark: The suture and ornamentation are *Liparoceras*-like, however, the new subgenus is distinguished from *L. (Liparoceras)* Hyatt 1867 and *L. (Bechei-ceras)* Trueman 1918 by its tall evolute whorl. It differs from the closely related *L. (Parinodicerus)* Trueman 1918 by its set of well-developed internal nodes and by its narrow-ventered oval whorl. The related *Platynoticerus* Späth 1938 is of a similar form, however, its internal whorls are resembling *Polymorphites*.

Occurrence: Urkút, Bakony Mountains, Transdanubia, Hungary: Pliensbachian.

Liparoceras (*Hemiparinodicerus*) *urkaticum* nov. sp.

Derivatio nominis: from the locality of occurrence.

Type: as shown by Plate I, deposited in the collection of the Hungarian State Geological Survey.

Locus typicus: Urkut, Csárda Hill, red limestone.

Stratum typicum: Pliensbachian (?Carixian).

Diagnosis: same as that of the subgenus.

Dimensions: Diameter 123 mm, Height 53 per cent, Width 32 per cent, umbo 20 per cent.

Description: The test is platygyral, subleptogyral, subangustoumbilicate. The rapidly heightening whorl of oval cross section is widest in the vicinity of the umbo. The umbilical wall is smoothly rounded at first: later on it shows a steep, sharp umbilical edge. The body chamber is lacking. The sides of the whorl are somewhat convex, the venter is narrow, rounded. The ornamentation is easily recognized in the inner whorls,

consisting of small nodes along the umbilical seam (12 per whorl), and of more or less radial ribs of irregular shape, prominent especially on the last whorl. The interval between two ribs is somewhat wider than the rib itself. By breaking up the fossil, the two close-spaced external node series become visible on the venter of a younger whorl. On the suture the length of E and L_1 is about equal: L_1 is well developed, with a trichotomous long axial branch and a short but well-developed external lateral branch. L_2 is well-developed, asymmetrical, L_3 is halved by the umbilical seam.

The specimen was considered to belong to the genus *Liparoceras* after V a d á s z on the basis of the internal node line. His decision was also corroborated by the suture. Within the genus, the higher whorl refers to the subgenus *Parinodicerus*, however, the cross section of the latter is almost square and therefore the ornamentation is related especially to the *Platynoticeras* type. On *L. (Parinodicerus) ovale* S p a t h the internal node series is rather weakly developed. The proportions remind those of *Platynoticeras*: however, the internal whorls of the same are *Polymorphites*-like. The *Liparoceratids* of a later time possess a wider umbo and a smaller number of ribs. Therefore, even if the specimen is somewhat worn, it may be distinguished from the related genera *Parinodicerus* and *Platynoticeras*. Although when looking for the biological causes of modification it is sufficient to refer to an extreme variety of one of the related kinds, from the point of view of morphology the separation of the form is entirely warranted, at least temporarily; this with a view to the fact that some thorough simplifications in the system of the *Ammonoidea* will be indispensable in no time. However, these can possibly be carried out on the basis of a very rich material and by the taking into consideration of every possible point of view.